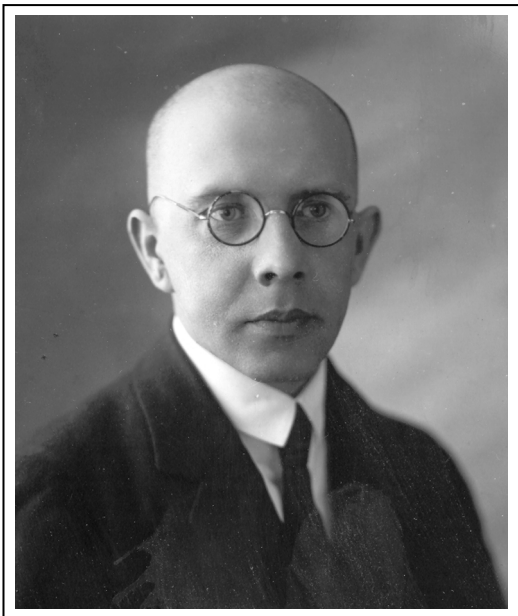

Kurta József

Húsz éve halt meg Gönczy Lajos (1889–1986)

1948 nyarán a román vallásügyi minisztérium a kolozsvári teológiai fakultás négy legidősebb tanárát, Tavasz Sándort, Imre Lajost, Nagy Gézárt és Gönczy Lajost kényszernyugdíjaztatta. A négy közül Gönczy Lajos az, akinek nevét legritkábban emlegetik, pedig benne az erdélyi egyház egyik legkiválóbb gyakorlati teológusát vesztette el. Azóta sem jelentek meg fiókba kényszerült írásai. 871 gépelt oldalt kitevő *Liturgika* kézírata a Parokiális könyvtár sorozatban Ravasz László homiletikája, Imre Lajos katekétikája, Makkai Sándor pojménikája után méltán lehetett volna hasznos gyakorlati teológiai kézikönyve az egyháznak. Önéletírása pedig nemcsak egy századelőn élt fiatal lelkésznek, a Vécsi Szövetség egyik alapító tagjának, a szemléletében megújult teológiai fakultás tanárának, az 1929–1932-es liturgiareform elvi megalapozójának az életét mutatja be, hanem az egész kornak kritikus szellemben megrajzolt képét is.

Bár gyakorlati teológiájának tárgyalására terjedelmi okokból nem kerülhetett most sor, az önéletírás alapján összeállított életrajzzal a 20 éve meghalt Gönczy Lajosra emlékezünk.

Gyermekkora és tanulóiévei

Gönczy Lajos 1889. szeptember 29-én született Székelyudvarhelyen. Apja, Gönczy Lajos az udvarhelyi református kollégium tudományos beállítottságú természetrajz-vegytan tanára, majd igazgatója volt.¹ Édesanyja, Kovács Emma 1893-ban elhunyt, hét gyermeke közül Lajos a negyedik volt, aki két testvérével érte el a felnőttkort. Apja 1895-ben újra megnősült, az udvarhelyi kollégium utolsó rektor-professzorának leányát, Kiss Irmát vette feleségül, akitől még három

¹ Ravasz László: Gönczy Lajos. In: *Alfa és Ómega*. Bp., É. n. 313–320.

gyermeke született. A családban uralkodó polgári légkörre, a tiszta kálvinista jellemre való nevelésre Gönczy önéletírásában tisztelettel emlékszik vissza.²

Elemi és középiskoláit az udvarhelyi Református Kollégiumban végezte, majd 1907-ben letett érettségi vizsgája után apja kívánságára a teológusi pályát választotta.

Teológiai tanulmányai 1907–1912

1907. szeptember 10-én iratkozott be a kolozsvári Teológiára, bár apja tudományos munkájának hatására először a természetrajz és vegytan szaktárgyai vonzódtak. Visszahúzódtó természete miatt inkább a tanári pálya, és az azzal járó tudományos kutatás érdekelt, a lelkészségre alkalmatlannak érezte magát. Önéletírásában beszámol vívódásáról, ismerteti a választás egész életére kiható következményeit, és azokat a szempontokat is, amelyeket a döntés előtt sem apja, sem ő nem ismert. Tudniillik azt, hogy az újreformátori teológia térhódítása előtt megszokott kényelmes lelkési élet és szolgálat a teológiai szemléletváltás után gyökeresen megváltozott, és megkívánta a lelkésztől, „hogy egész erejét állítsa a gyülekezet és az igehirdetés szolgálatába”.³ Ez idő koráig tartó próba volt számára.

Saját bevallása szerint egyetemi éve alatt sem kívánt lelkész lenni. Így ír teológiai tanulmányairól: „nem volt tanulásomnak távolabbi célja, mint a jeles index. [...] Tanulási eredményem és magaviseletem olyan volt, hogy abban sem tanárain és kollégáim kivételül nem találtak, de mégsem volt olyan, amilyennek lennie kellett volna. Mert kétfelé sántikáltam. Nem tudtam magamat egészen a lelkipásztori hivatásra való felkészülésnek átadni, mert egész teológusidőm alatt élt bennem az a szándék, hogy ha a Teológián abszolválok, átmegyek a tanári pályára [...]. Legbizalmasabb barátaim sem tudtak erről a szándékomról, még kevésbé a tanárain. Hiszen részt vettem a teológuséletben minden vonatkozásban, még különböző pályázatokon is szerepeltem.”⁴ Kiváló évfolyamtársai között (Mátyás Ernő, Révész Imre, Tavaszy Sándor) első tanuló, harmadévesen a teljes fizetésmentességet jelentő Gecse–Baldácsy-alap 100 koronás ösztöndíjasa, héber és rendszeres teológia pályázatok díjazottja, a teológus kör egyik vezetője, majd az 1910/1911-es tanévben elnöke volt. Ezek alapján szándékát nem ismerő tanárai az ifjúság egyik legreményteljesebb tagjaként tartották számon.

² Gönczy Lajos 1968-ig írt, 434 gépelt oldal terjedelmű önéletírása 2004 decemberében került a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárába. Mivel egyelőre publikálatlan, a kézirat ceruzával írt oldalszámozását követem az idézetekben [A továbbiakban: *Önéletírás.*], kivéve azokat a szemelvényes idézeteket, amelyek Molnár János tanulmányában megjelentek. Molnár János: Gönczy Lajos 1889–1986. In: *Akik jó bizonyágot nyertek. A Kolozsvári Református Teológia tanárai 1895–1948.* Kolozsvár, 1996. [A továbbiakban: Molnár János 1996.] 320–321.

³ Molnár János 1996. 322–323.

⁴ Uo. 323.

Azonban a viszonylag fiatal intézet és a fiatal tanári gárda (átlagéletkoruk nem haladta meg a negyven évet) a szellemi élet átformálódásának idejét élte, és ennek hatása Gönczyt is elérte. Így ír erről: „Melyek voltak azok a tényezők, amelyek ezt a lelki megmozdulást megindították, nehéz volna megmondani. Kétségtelenül nagy szerepe volt ebben annak a tizenhárom esztendő munkának, amelyet a kolozsvári teológia az egész kerület közszellemének a formálásában végzett, továbbá a Teológiai tanárkar ama megújulásának is, amely Bartók püspök halála után bekövetkezett, különösképpen Ravasz Lászlónak a teológiai életbe való bekapcsolódásának. De emellett a teológusifjúságnak egy olyan felfrissülése, ami úgy a tanulmányban, mint az életben olyan módon érvényesült, hogy az ifjúság életében a komolyabb elemek vették át a vezető szerepet.”⁵

A sokszínű, de mégis egységes tanári kar olyan személyiségeket foglalt magába, mint Kenessey Béla, Kecskeméthy István, Pokoly József, Nagy Károly, Málnási Bartók György, Ravasz László.⁶ Gönczy emlékei szerint legtöbbjük különösebben jelentős nevelői munkát nem végzett. Visszaemlékezésében kiemelt helyet kap a gyakorlati teológiai tanszék betöltő Ravasz László. A fakultás 1895. évi indulásától 1901-ig Molnár Albert töltötte be a gyakorlati tanszékét,⁷ majd a halála után Ravasz László, Gönczy unokatestvére foglalta el azt rendes tanárként 1907 szeptemberében.⁸ Róla Gönczy minden esetben megkülönböztetett tisztelettel emlékezik: „Vele új idő kezdődött a Teológián. Legelsősorban azért, mert mint fiatal tanár, a legújabb teológiai irodalom felhasználásával új kurzusokat írt és a homiletika és a liturgika, valamint a gyakorlati teológia többi diszciplínái Hamupipőke-sorjunktól előbbre kerültek, komoly teológiai tudományokká lettek. A Molnár Albert halála utáni időben, amikor kézen-közön látták el az üresen hagyott gyakorlati teológiai tanszékét, bizony nagyon megvékonyodtak annak diszciplínái, melléktantárgyakká süllyedtek, amelyekkel nem sokat kellett törődni. Ravasz hatására fordult az ifjúság érdeklődése a gyakorlati teológia felé.”⁹ Ezekről az időkről Ravasz így emlékezik: „[...] a gyakorlati teológia nagyon mostoha elbánásban részesült. Molnár Albert tanszékét nem töltötték be; tantárgyait a tanárok maguk között osztották fel. Mivel a tanárok még saját szaktárgyaik tanulmányozására sem tudtak elég időt fordítani, mennyivel könnyebben vették a gyakorlati teológiát, ezt az elhanyagolt Hamupipőkét. Kenessey adta elő a homiletikát Kovács Albertnek egy régi jegyzete alapján (amelyikből ő is tanult a nyolcvanas évek elején); Nagy Károly a liturgikát Molnár Albert jegyzete alapján; Pokoly a cura pastoralist és a katechetikát a Csiky Lajos jegyzete alapján. Különösen az

⁵ Molnár János 1996. 323.

⁶ *Önéletírás* 70–75.; Életrajzukat lásd: *Akik jó bizonyosságot nyertek*. Kolozsvár, 1996. 29–53.; 65–78.; 79–89.; 90–104.; 137–179.; 105–136.

⁷ Molnár János 1996. 54–64.

⁸ Kozma Zsolt: Ravasz László erdélyi indulása. In: uő: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár, 2002. 99–104.

⁹ *Önéletírás* 74–75.

utóbbiakat néztük le tartalmatlanságuk miatt. Csak az békített ki velük, hogy nagyon rövidek voltak. A cura pastoralis pl. alig 35 kéziratos oldal.”¹⁰

A Ferenc József Tudományegyetemmel kialakult szellemi kapcsolat, amely döntő érv volt a teológusképzés Kolozsvárra való áthozatalában, jelentősen befolyásolta Gönczy nemzedékének világlátását. Böhm Károly filozófiaprofesszornak, akit Gönczy a kritikai idealizmus képviselőjének nevez, és Schneller Istvánnak, a személyiségpedagógia szintézise erdélyi megteremtőjének hatása teológusgenerációkon keresztül megmutatkozott.¹¹ Ez alól Gönczy sem volt kivétel.¹²

Kortársaihoz hasonlóan Gönczyre is nagy hatást gyakorolt az 1909 májusában (Gönczy emlékei szerint februárjában) Kolozsvárra látogató John R. Mott, vagy ahogy Erdélyben nevezték: Mott János, a keresztyén diákszövetség titkára.¹³ „Csak egy napot tudott nekünk adni, de felejthetetlen hatást gyakorolt az egész ifjúságra, nemcsak a teológusokra, hanem a nagyszámú egyetemi ifjúságra is, olyan megdöbbentő hatást, amelyhez hasonlót soha, vagy pedig ritkán tapasztaltam egész életem alatt. Volt valami rendkívüli összhang az egyénisége és az előadása között, úgyhogy minden előadása a legszemélyesebb vallástétel benyomását keltette a hallgatókban, pedig előadása sokat veszített közvetlenségéből amiatt, hogy tolmács közvetítette. Ha egy hétig maradhatott volna közöttünk, és minden nap szólott volna hozzánk, Isten tudja, milyen sokunkra gyakorolt volna egész életünkre kiható hatást.”¹⁴

Ugyanebben az évben kapcsolódik be az 1902 őszén alakult Bethlen Gábor Kör munkájába, melynek célja a magyar protestáns ifjúságnak Bethlen Gábor hazafias, vallásos és tudományos szellemében való egyesítése, és ennek a szellem-

¹⁰ Ravasz László: *Emlékezéseim*. Bp., 1992. 81.

¹¹ Imre Lajos: Akik előttünk jártak. Schneller István. *Pásztortűz* 1940. 302–306.; Pukánszky Béla: *Schneller István morálpedagógiai rendszere*. Iskolakultúra. <http://epa.oszk.hu/00000/00011/00033/12-5.htm>; Ifj. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Kolozsvár, 2000. [A továbbiakban: Ifj. Fekete Károly 2000] 128–132.

¹² Az önéletírásának 75. oldalán említettek alapján vélhető, hogy Böhmhez személyes kapcsolat is fűzhetett. A neves professzor temetése alkalmával azzal az indokkal, hogy Böhm betegyán őt emlegette, Gönczyt kérték fel, hogy hallgatói nevében búcsúztassa. Gönczy azonban ezt nem vállalta, Tavasz „parentálta el a hallgatói nevében”; Ifj. Fekete Károly 2000. 132–134.

¹³ *Theologische Realencyclopädie*. 23. vol. Berlin–New York, 1994. 379–382.; *Evangelical Dictionary of Theology*. Ed. Walter A. Elwell. Grand Rapids, Michigan, é. n. 739.; Ravasz László: Mott János. *Református Szemle* [A továbbiakban RSz] 1909. 248–252.; Tavasz Sándor: *Múltunk öröksége és örökségünk szelleme*. Kolozsvár, 1925. 13.; Imre Lajos: *Önéletírás*. Kolozsvár, 1999. [A továbbiakban: Imre Lajos 1999.] 77–78.; Kenessey Béla: Püspöki évi jelentés. RSz 788–791.

¹⁴ *Önéletírás* 69–70.

nek a társadalom minden rétegében való terjesztése és ápolása volt.¹⁵ A Ravasz László elnöksége alatt működő kör Mott előadásainak hatására intenzívebb munkába kezdett. Gönczy a vasárnapi iskola szervezését vállalta fel.

Azonban a fakultás szellemi átalakulásának közvetlen hatása mellett nagy valószínűséggel egy másik esemény is jelentősen hozzájárult, hogy Gönczy a lelkesi pálya mellett döntött. 1911-ben Kenessey Béla püspök felkérte, hogy lássa el mellette a püspöki titkári teendőket.¹⁶

A formálódás első évei 1912–1914

Gönczy titkársága idején a püspöki vizitációk során megismerkedhetett az erdélyi egyházmegyék és gyülekezetek életével, és betekintést nyert Kenessey munkamódszerébe. Az egyházlátogatások során tapasztaltakat szépirodalmi igényességgel örökítette meg visszaemlékezésében.¹⁷ 1912-ben tette le a második lelkészképesítő vizsgáját,¹⁸ közben mint titkár fél évig a Magyar utcai gyülekezetben segédlelkészkedett. A zsigó (Szilágy megye) gyülekezet kívánta meghívni lelkészének, azonban ő a gyülekezeti lelkészség előtt külföldön szerette volna folytatni tanulmányait. 1913. február 1-én megvált titkári tisztségétől, készülve a külföldi tanulmányútra.

1913 áprilisában ösztöndíjasként beiratkozott a berlini Friedrich Wilhelm Egyetemre, ahol teológiai és filológiai előadásokat hallgatott. Kinttartózkodása idején tanult Berlinben Tavaszy Sándor¹⁹ és Kovács Benedek.²⁰ Gönczy így emlékszik: „Berlinbe azért mentem, mert ott voltak a kolozsvári kollégáim. Nem volt egyetlen professzor, aki odavonzott volna.”²¹ A professzorok közül három nevet említ. Az első Adolf von Harnack, az akkori idők neves dogmatörténésze, aki abban az időben tartotta *A keresztyénség lényege* címmel előadásait.²² Másik Adolf Deißmann, az újtestamentumi tudományok kutatója, akinek *Licht vom Osten* c. könyvéről tesz említést.²³ A gyakorlati teológia professzoráról, Friedrich Mahlingről meglehetősen kedvezőtlenül nyilatkozik.²⁴ Gönczyt saját bevallása

¹⁵ Imre Lajos 1999. 320–321.

¹⁶ „Egész bizonyosan nem maradtam volna a Teológián, és lettem volna lelképásztor (...), ha a negyedik év második felében az a meglepetés nem ér, hogy Kenessey püspök magához hívatott és megkérdezte, hajlandó lennék-e a titkára lenni.” *Önéletírás* 86.

¹⁷ *Önéletírás* 86–107.

¹⁸ Sajnos sem első, sem második lelkészképesítő dolgozata nem található a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában, és nincs az örökösök tulajdonában sem.

¹⁹ Juhász Tamás: Tavaszy Sándor 1888–1951. In: *Akik jó bizonysgot nyertek*. Kolozsvár, 1996. 279–280.

²⁰ Imre Lajos 1999. 332.

²¹ *Önéletírás* 110–111.

²² Adolf von Harnack: *A keresztyénség lényege*. Bp., 2000. 7–26.

²³ TRE 8. vol. 406–408.

²⁴ <http://www.bautz.de/bbkl/m/mahling.shtml>

szerint inkább a pszichológia érdekelte, mintsem a teológia, hasznosabbnak ítélve meg a lelkipásztori munkában, és doktori szigorlatának témájául is ezt választotta. Mindezzel együtt azonban haszталannak ítélte meg utólag a Berlinben töltött időt, terméketlennek tartva a kor lélektanát, és rövidnek azt az időt, amit ő a felkészülésre szánt.

A legnagyobb hatást visszaemlékezése szerint a szociális munka és a misszió gyakorlati megtapasztalása tette rá. A Stadtmission elesetteket, alkoholistákat segítő és mentő munkájába való betekintés, valamint az Üdvhadsereg egyik konferenciáján való részvétel következtében megismerkedett „nemcsak a módszerekkel, hanem főként a történelmi egyházakból már-már egészen kiveszőben levő ama törekvésükkel, hogy személyes megtérésre és ezáltal a keresztyén hit terjesztésének egész lélekkel való munkálására bírják rá mindazokat, akikhez elérnek, legyenek azok egyháztagok, vagy az egyháztól elidegenedettek, vagy az egyházon kívüliek.”²⁵

A berlini két szemeszter között, 1913. augusztusa és októbere közötti időt Kovács Benedekkel Bethelben, a Bodelschwingh-féle epileptikusok számára szolgáló intézetben töltötték.²⁶ Itt az önkéntes továbbképzés mellett kórházi és szociális munkára is lehetőségük nyílt a lelkészjelölteknek. Gönczy egy Nebo nevezetű kórház súlyos epilepsziásokat kezelő részlegén dolgozott, néha műtéteknél segédkezett.

1914. március 31-én befejezte berlini stúdiumait, és hazatérve, június 6-án bölcsészdoktori vizsgát tett.²⁷ Értekezésének címe *Az érzelem problémája* (Kolozsvár, 1914). Bár a dolgozat kedvező méltatást kapott, önéletírásában egyetlen rövid bekezdésben emlékezik meg doktorrá válásáról: „Hazaérkezve Kolozsváron nyomdába adtam a doktori disszertációm kéziratát, Berkeszre mentem a menyasszonyomhoz, honnan pár hét múlva hazamentem Udvarhelyre Édesapámhoz, hogy az utolsó rugaszkodásokat tegyem a szigorlatra való felkészülésre. 1914. június 6-án történt a felavatásom. Odáirhattam a nevem elé a „dr”-t, ennyi volt a haszna.”²⁸

Lelkeszi szolgálatban 1914–1926

1914. július 1-től megürült a gyulafehérvári lelkészi állás. A előző, hosszan betegeskedő, idős lelkész munkája nyomán kialakult állapotok után a gyülekezet örömmel választotta meg a fiatal, tetterős Gönczyt. „Eddig csak azt láttuk, hogy »kegyelemből« él ez a gyülekezet, a jövőben meg fogjuk mutatni, hogy hit által is.”²⁹ Augusztus 1-től töltötte be az állást, amely sok kihívást tartogatott számára, hogy beteljesedjen a beiktatásakor megfogalmazott jövendölés: az új lelkészt Is-

²⁵ *Önéletírás* 113–114.; Gönczy Lajos: Az üdvhadsereg. RSz. 1913. 625–627. 638–640.

²⁶ Az intézet történetére nézve lásd: www.bethel.de/kiho/gesch.html

²⁷ Nagy Géza: *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár, 1995 [A továbbiakban Nagy Géza 1995.]. 161–162. Gönczy dolgozatát is méltatja.

²⁸ *Önéletírás* 118.

²⁹ A gyulafehérvári papbeiktatás. RSz 1914. 473.

ten ezzel a nagy feladattal akarja nagygyá nevelni. Gyulafehérvár Erdély egyik legnagyobb jövedelmet, de legtöbb nehézséget kínáló gyülekezete volt. Katolikus püspöki székhely lévén, a püspök tekintélyét, valamint a számos katolikus intézmény hatását nehéz volt ellensúlyozni. Gondot jelentett a görögkeleti és görög katolikus egyház befolyása is. A bomlásnak indult református közösséget mégis sikerült sok nehézség árán újra közösséggé formálni.³⁰

Házasságkötésére is ekkor, 1914 augusztusában került sor, felesége Pap Erzsébet hűséges és megbízható társnak bizonyult a lelkeszi munkában.³¹ A világháború itt érte őket, de komolyabb veszteségek nélkül átvészelték. Gyülekezeti munkájának elismeréseképpen Gönczyt előbb egyházmegyei jegyzővé, majd főjegyzővé választották, azután egy ideig az egyházmegye esperese lett.

1922 februárjától elfoglalta a Dési Egyházközség belmissziós lelkeszi állását. Ez a szolgálati hely sem volt könnyű, két lelkész lévén alkalmazásban, komoly gondjai adódtak a másik lelkésszel való nézeteltérések miatt.³² A gyülekezet gondjainak elsődleges forrását a kétpapos szolgálatban látta. Másik gondot a gyülekezet magas lélekszámának tulajdonította, és nem kevésbé az egyházközség túlzott anyagi biztonságának, mely lehetővé tette, hogy a hívek ne érezzék magukat kötelezve az egyház fenntartására. A legnagyobb nyomorúságnak mégis azt a hiányosságot látta, amely a lelkészképzés, a teológiai élet és tudományosság terén jelentkezett. Az addigi kényelmes, a világgal megalkuvó, anyagi biztonságban levő egyház élete, „a vallásos élet minden megnyilvánulása merő formasággá lett”. Csak a világháború borzalmi, és az azután következő állapotok mutattak rá, hogy nincs élő, személyes kapcsolat az egyház és a hívek között. Ekkor mutatkozott meg az igazi nyomorúság, amikor az egyháznak szüksége lett a híveknek egyházért és annak intézményeiért való áldozatos munkájára, és a híveknek szüksége lett volna az egyháznak hitet ébresztő, az élet küzdelmei között erőt és bátorságot adó szolgálatára. Érdemes idézni Gönczy keserű kifakadását a korabeli állapotokról: „Nyilvánvaló lett, hogy az egyház és a hívek között nincs élő, személyes kapcsolat. Sem egyik, sem másik nem érezte eddig ennek szükségét. Hogy milyen nyomorúságos állapotban volt az egyházunk, annak szemléltetésére emlékeztetek arra, hogy az első világháború után Nagy Károly püspök kezdeményezésére milyen nagy erőfeszítéseket tettünk azért, hogy a gyülekezeti éneklést és az önkéntes anyagi áldozatot, elsősorban a minden istentiszteleti perselyes adakozás formájában anyaszentegyházunk minden gyülekezetébe szokásossá tegyük. Annak a szomorú korszaknak volt a lezárója, amelyben a lelkipásztorok nagy része imakönyvből olvasta az imádságokat, idegen igehirdetők beszédeit mondták el, a gyülekezet jó része csak a második ének közben jött be a templomba, és nem vett részt az éneklésben, hallgatva a kántornak a szólózását. A perselybe pedig

³⁰ *Önéletírás* 119–168.

³¹ Felesége Pap István (1847–1922) domokosi, majd magyarberkeszi lelkész, dési esperes leánya volt.

³² *Önéletírás* 168–172.

csak az úrvacsora alkalmával vetettek valamit, a falvak nagy részében nem is volt kitéve a persely. Minden gyülekezet arra törekedett, hogy az egyház fenntartására olyan alapot gyűjtsön vagy szerezzen, amely feleslegessé teszi a gyülekezet tagjainak zaklatását. Falusi gyülekezetekben kepemegváltási alapot igyekeztek szerezni. Az egyház önfenntartását az államsegély kikunyerálásával igyekeztek minél könnyebbé tenni. Az egyetlen, ami a híveket terhelte, a stóla volt, bár annak megváltását is sok gyülekezet bevezette. Minél kevésbé volt szükségük az egyház hivatalosainak a gyülekezetek áldozatkészségére, minél kevésbé voltak a gyülekezeti tagok az egyház részéről igénybe véve, annál kevésbé törődtek egymással, annál lazábbá lett a kapcsolatuk. Isten különös kegyelme volt, hogy ily körülmények között is voltak még buzgó lelkipásztorok és templomlátogató gyülekezetek. A helyzet az volt nagy általánosságban, hogy a lelkipásztorok nem gondozták a híveket, és a hívek nem gondozták az egyházat. Túl kemény a fenti megállapítás, mert ad absurdum emeltem ki a múltnak a nyomorúságát. Abban az időben, mikor én elkezdtem a lelkipásztori szolgálatot már voltak jelei a megújulásnak.”³³

Ennek a megújulásnak adott keretet a Vécsi Szövetség. 1921 augusztusától az erdélyi egyházi értelmiség jelentős részét ez az újfajta, lelki megújulásra tekintő szellemiség jellemezte.³⁴ A Szövetség alapító tagjaként így ír erről: „[...] Egy forrongó idő volt, amelyben a régi liberális teológiai felfogásból egy újba kellett átmenni, ahol több volt a hit és több a szolgálat. Amikor lelkipásztorok lettek a papok, és több imádsággal és az igehirdetés komolyabb felfogásával akartak a bajokon segíteni. A háború nyomorúságainak tüzeiben felkészült lelkek több és más szolgálatot kívántak a lelkipásztoroktól. A Vécsi Szövetség juttatta ezt kifejezésre, amely 1921-ben adott programot, amely a lelkipásztorok egyéni életében és egyházi munkájában testvéri segítséget ígért és adott. Kívánta a családi istentiszteletet, tudományos teológiai munkát, a lelkipásztor tisztos evangéliumi életét, szabad evangéliumi mozgalmakkal való együttműködést, az anyaszentegyház hűségese szolgálatát. Isten megengedte nekem, hogy kezdettől fogva lehettem ennek a szövetségnek tagja, sőt esztendőkön keresztül moderátora. Sajnos a gyulafehérvári szolgálatomnak csak a legeslegvégét érintette, bár már azelőtt is igyekeztem ily módon szolgálni.”³⁵ Gyülekezeti szolgálata parókus lelkészként 1926-ban ért véget.

³³ *Önéletírás* 194–195.

³⁴ Imre Lajos 1999. 214–216.; Ifj. Fekete Károly 2000. 18–32.; Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek*. Kolozsvár 1937. 227.; A Vécsi Szövetség 1921–1939 közötti jegyzőkönyvei és levelezése Kolozsváron az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában Juhász Albertnek, a Szövetség ügyintézőjének hátrahagyott iratai között (F 4-es részleg) található.

³⁵ Molnár János 1996. 327.

Tanári katedrán 1926–1948 között

1920. június 28-án Gönczy Lajos magántanári oklevelet szerzett. Dolgozatát, melynek címe: *Az összehasonlító vallástörténeti módszer alkalmazásának kérdése* az újszövetségi szakcsoportban adja le. A dolgozat még abban az évben nyomtatásban is megjelent. A dolgozatról alkotott vélemény, és a szóbeli vizsga eredménye egyaránt pozitív volt.³⁶ Önéletírásában így emlékezik a vizsga körülményeiről: „Ebben az időben több időm volt arra, hogy magántanulmányaimra is nagyobb gondot fordítsak. A teológiai magántanári vizsgálatra szánt dolgozatomat is beküldöttem és 1920. június 28-án az újszövetségi szakcsoportból a képesítést megszereztem. Nem voltam vele megelégedve. Annak idején, amikor hozzá kezdtem az újszövetségi szakcsoporthoz, nem kérdeztem meg senkit. Azt gondoltam, hogy Bartók Györgyhez fogok majd kerülni. De időközben Bartók egyetemi tanár lett és helyére Kecskeméthy István került, mint helyettes. Az a magántanári dolgozat, amelyet elkészítettem, Kecskeméthy számára nem volt megfelelő, olyan volt a témája, amelyhez Kecskeméthynek nem volt semmi köze. Sokszor sajnálom azt az időt, amelyet erre a vizsgálatra való felkészülésre fordítottam. De a magántanári képesítésem megvolt.”³⁷

1923. január 1-től a teológiai fakultás előljárósága felkérte az évek óta betöltetlen újszövetségi tanszék helyettesi állásának elfogadására.³⁸ Kezdetben görög nyelvet és újszövetségi irodalomtörténetet tanított, majd Mátyás Ernő eltávozása után az újszövetségi tárgyak helyett a következő szemeszterben filozófiai szemináriumot vezetett.³⁹ Az 1924–1925-ös tanév elején Mátyás Ernő lemondott az intézetben betöltött állásáról, miután a sárospataki Teológia rendes tanárául hívta meg. Távoztása után, mivel a Nagy Károly által „kiszemelt” Maksay Albert még nem tért vissza amerikai tanulmányútjáról, a fakultás Gönczyt hívta be az újszövetségi tanszékre helyettes tanárnak. Önéletírásában megemlékezik ennek előzményeiről: „Hogy elkezdjem: meglepett, amikor helyettesítésre hívtak be. Tudtam, hogy az újszövetségi tanszékre ott van Mátyás Ernő, aki jobban fel van készítve arra, mint én. Csodálkoztam, hogy Ernő elmegy Sárospatakra, holott a há-

³⁶ Nagy Géza 1995. 162.

³⁷ *Önéletírás* 156.

³⁸ „Már említettem, hogy a dési munkámat megnehezítette és zavarta az, hogy már a következő esztendő, azaz 1923. január 1-től kezdődőleg a kolozsvári teológiai fakultás felkért az újszövetségi tanszék helyettesítésére. Hetenként csak egyszer, pénteken kellett bemennem Kolozsvárra és azalatt megtarthattam a heti 5, majd 8 órát, úgy, hogy reggel mentem és este hazajöttem. Igen fárasztó volt, mert reggel már 8 órára Kolozsváron kellett lennem, és este 11 óra felé voltam otthon.” *Önéletírás* 207.; Az Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultásának értesítője az 1920–21. tanévről. Cluj – Kolozsvár, 1922. [A továbbiakban *Teológiai Értesítő*, az illető tanév számával jelölve.] 6.; *Teológiai Értesítő* 1922–23. 4. Az értesítőben az önéletírástól eltérően február elseje szerepel a meghívás időpontjaként.

³⁹ *Teológiai Értesítő* 1923–24. 4.; Nagy Géza 1995. 163.

zassága is Kolozsvárhoz kötötte és ő maga is mindenestől erdélyi ember volt, aki a mi nemzedékünkől való volt és régi barátság kötötte a Teológia ifjú tanáraihoz Makkaihoz, Imréhez és Tavaszhoz. Csak azután tudtam meg, hogy Nagy Károly semmiképpen nem állhatta azon a címen, hogy Péter Károlynak a veje. Helyettes tanárként még eltúrte, de rendesnek nem volt hajlandó megválasztatni. És Mátyás Ernő kellett hogy szedje a sátorfáját és idegen világban keressen szolgálatot. Isten megáldotta sárospataki szolgálatát, a Teológia egyik erősségévé és büszkeségévé tette, teológiai irodalmunkat sok derék munkával gazdagította.”⁴⁰

A Nagy Károly püspök 1926 februárjában bekövetkezett halálával megüresedett püspöki székre az egyházkerületi közgyűlés Makkai Sándort választotta meg.⁴¹ Makkai kiléptével megváltozott a fakultás tanári karának felállása: a megüresedett rendszeres teológiai tanszéket Tavasz Sándor, az újszövetségit ideiglenesen Maksay Albert, az eddig Tavasz által betöltött egyháztörténeti katedrát pedig Nagy Géza töltötte be helyettesként. Gönczy önéletírásában ezt olvashatjuk: „Engem pedig a filozófiai-pedagógiai tanszékre választottak meg rendes tanárnak oly módon, hogy ténylegesen a gyakorlati teológiának az istentiszteletre vonatkozó tárgyait: a liturgikát, a homiletikát, és az ezekkel kapcsolatos gyakorlatokat kellett tanítanom. Magát a filozófiát és pedagógiát meghagyták továbbra is Tavasz és Imre Lajos kezében. Ha Tavasz Sándor esztendőkké azelőtt, Nagy Géza pedig velem egy időben nem vállalkozott volna más tanszék ellátására, mint ami az eredeti szakjához tartozott, én sem szántam volna rá magamat ennek a feladatnak a vállalására. Késztetett az is, hogy láttam, nincs más, akivel ezt a munkát el lehetne végeztetni, mert nem volt más utánpótlás. Sok-sok éjszakába nyúló munka, nagy erőfeszítések kellettek ahhoz, hogy a rám bízott feladatnak meg tudjak felelni.”⁴²

Gönczy az 1924–1925-ös tanév értesítőjében már mint a filozófiai-pedagógiai tanszék helyettes tanára szerepel. Imre Lajos önéletírásában úgy emlékszik vissza, hogy a gyakorlati teológiai tanszéket 1923 februárjában osztották meg, és ettől kezdve került Gönczy erre a tanszékre. Azonban a fakultás értesítője szerint csak az 1924–1925-ös tanévben kezdett gyakorlati tárgyakat tanítani: homiletikát, liturgikát, homiletika szemináriumot és gyakorlatot, valamint szónoklati gyakorlatot, és csak a következő évi értesítőben jelenik meg hivatalosan a katedra megosztásáról szóló híradás.⁴³

1926–1927-es tanév megnyitóján tartott, *Az én szolgálatom* című székfoglaló beszédét Az Út a *Tudomány és világnézet* című rovatában, a fakultás pedig az értesítőjében egyaránt közölte. Gönczy Lajos ebben meghatározta a célkitűzését: az addig uralkodó vallástudománnyal szemben az irracionális isteni kijelentésen ala-

⁴⁰ *Önéletírás* 208.; Imre Lajos 1999. 196.

⁴¹ Ifj. Fekete Károly 2000. 24.

⁴² *Önéletírás* 209.

⁴³ *Teológiai Értesítő 1924–25.* 22.; *Teológiai Értesítő 1925–1926.* 22.; Imre Lajos 1999. 196.

puló teocentrikus teológiát, az ige megismerését és alkalmazását, a konfesszionális meghatározottságot akarja nevelői munkájával a teológus közönség *gyülekezetébe* bevinni.⁴⁴ Beszédében mint a filozófia-pedagógia és a gyakorlati teológia professzora kijelölte a gyakorlati teológia helyét a teológiai tudományok között és viszonyát azokhoz: „a gyakorlati teológia, amely eddig csak megtűrt, de nem egyenlő társként húzódott meg a vallástudomány három fő ágának árnyékában, döntő jelentőséget nyer, mert a teológia nem egyéb, mint az Ige megismerése és alkalmazása”. A gyakorlati teológiának ez az értelmezése határozta meg ezentúl Gönczy munkásságát. Tavasz Sándor igazgató-professzor évnnyitó beszédében a következő szavakkal üdvözölte a fakultás rendes tanárává választott Gönczyt: „...az Evangéliumnak a szolgálatáról tettél tanúbizonyságot Te Testvérem, professzorátusunk új tagja, s én boldog vagyok, hogy hitvallásodat és programodat drága intézetünk hitvallásával és programjával egynek vallhatom. Boldogok vagyunk, hogy munkatársunknak vallhatunk, büszkék vagyunk, hogy intézetünk szolgálatában láthatunk. Kénytelen vagyok a szemedbe mondani, hogy az erdélyi anyaszentegyház egyik legjobb lelkipásztorának nézünk Téged mindig, s nem szégyenlem bevallani, hogy jövendő lelkipásztori nemzedékünk nevelésében éppen azt a munkát és színt nélkülöztük a legjobban, amit különösen Te tudsz adni: közvetlen meleg barátságra alkotott szíved pásztori munkáját. Isten iránti hálával és őszinte testvéri és kollegiális szeretettel üdvözöllek és kívánok életedre és munkádra áldást, kegyelmet és győzelmet Az által, aki meggyőzte ezt a világot!”⁴⁵

Tanári munkáját, előadásainak formálódását leginkább saját szavait idézve ismerhetjük meg: „Az előadásokra állandóan készültünk, olyan módon, hogy minden esztendőben újra átnéztük, átjavítottuk, többször egészen átírtuk az egész stúdiumot. Különösen azért, mert a dialektikai teológia abban az időben kezdett világszerte az érdeklődés középpontjába kerülni, és kényszerítette a teológusokat, hogy revízió alá vegyék az eddigi tanításaikat az Isten Igéjének, mint minden teológia egyedüli meghatározójának a szempontja alatt. Nekem, mint gyakorlati teológusnak, akinek a kötelessége volt az istentisztelet és az igehirdetés elméletét és gyakorlatát tanítani, különösképpen figyelemmel kellett kísérem a dialektikai teológiának erre vonatkozó útmutatásait. Amikor elfoglaltam a tanszékemet, a dialektika teológia gyakorlati teológusai még akkor kezdték megpróbálni tudományuk különböző ágaiban az új – gyakran reformátorinak nevezett – felfogásnak az érvényesítését. Az első esztendőben a Ravasz előadásaiból készült homiletikai és liturgikai kurzusokat használtam és használtattam. De már a második esztendőben hozzáfogtam a homiletika átdolgozásához. Ravasznak »A gyülekezeti igehirdetés elmélete« című művéből a történeti részt végig megtartottam, megpótolva az utolsó tíz esztendő történeti anyagával, míg az elvi részt egészen átdolgoztam egy pár esztendő alatt. Az igehirdetés gyakorlatával foglalkozó szeminárium-

⁴⁴ Az Út 1926. 210–220.; *Teológiai Értesítő* 1926–1927. 8–18.

⁴⁵ *Teológiai Értesítő* 1926–1927. 6–7.

ban könnyebb volt a dolgom, mert Ravasz László igehirdetése tartalmát és előadási módját illetőleg olyan útmutatást adott, amelyet nem lehetett félretenni, hanem mintaként odaállítani. De a homiletika terén egy pár kisebb jelentőségű részletkérdés szélesebb feldolgozásán kívül a hallgatók részére kiadott kurzuson túl nem haladtam. Inkább a másik előadási tárgyam, a liturgia foglalkoztatott. Részben azért, mert abban az időben történt az új istentiszteleti rend megállapítása, amelynek eredménye volt a Makkai szerkesztésében megjelent Ágendáskönyv, és amelyben lefektetett új követelmények előzőleg és utólag is foglalkoztatták egyházkerületünk lelkészeit konferenciákon és magános javaslatokban és hozzászólásokban.”⁴⁶

Tanárkodásának kezdete arra az időszakra esett, amikor „a Szentírás buzgó tanulmányozása alapján elmélet és gyakorlat, teológia és egyházkormányzat, kegyesség és építő munka mind összefogtak Krisztus uralmának az itteni egyház életében való megvalósítására.”⁴⁷ Az öntudatos, cselekvő keresztyénné nevelés, a gyakorlati keresztyénség igeszerűvé tétele, az iskolai és teológiai nevelés mellett a lelkipásztorok, tanárok és tanítók továbbképzése volt az egyik legfontosabb célkitűzése a fakultás tanári karának. Ennek áldásos alkalmi voltak az egyházkerület által szervezett, évenként megtartott református nagyhetek,⁴⁸ lelkészi konferenciák, valamint teret nyújtott az egyházi sajtó, amelynek szerkesztését zömében a teológiai tanárok végezték. Gönczy 1926-ig az Egyházi Közélet című gyülekezeti lapot, majd 1926-tól Az Én Kicsinyeim c. gyermeklapot szerkesztette a lap megszűntéig. A fakultás adott helyet az Akadémiai Esték előadássorozatnak is, és minden olyan teológiai és kulturális megmozdulásnak, amely az 1920-as évek román uralma miatt megszűnt, vagy működésükben korlátozott magyar egyesületek, kulturális intézmények hiányát igyekezett pótolni.

Tanári szolgálatának ideje alatt két ciklusban, 1936–1944 között a fakultás igazgatója volt. Ebben az időben ő szerkesztette a fakultás értesítőjét is. Igazgatóságának első évében látogatta meg a kolozsvári Teológiát Karl Barth. Ugyanebben az évben, szeptember elsejétől vonult nyugalomba 41 év tanári szolgálat után Kecskeméthy István, akinek helyére Nagy Andrászt választották. Bár visszaemlékezésében Gönczy szerényen ír igazgatói szolgálatáról, egy nehéz korban eredményesen irányította a fakultás életét.⁴⁹ Az intézet vezetését a történelem forduló-

⁴⁶ *Önéletírás* 239–240.

⁴⁷ Nagy Géza 1995. 218.

⁴⁸ Nagy Géza 1996. 218.; Ifj. Fekete Károly 2000. 24.

⁴⁹ „Nyolc esztendei igazgatói szolgálatomnak nem volt az intézetre nézve emlékeztetesebb eredménye. Egyet elmondhatok: igyekeztem hűségesen szolgálni, és úgy a tanártársaim, mint a növendékek dolgaiban mindig jóindulattal járnai el. Voltak ennek az időnek emlékeztetes eseményei, amelyek azonban nem az én személyes munkámnak voltak az eredményei, amelyek vagy maguktól következtek el, vagy a tanári kar együttes munkájának, vagy a kerület rendelkezésének voltak az eredményei.” *Önéletírás* 245.

pontjai jelentősen meghatározták, a második világháború, a második bécsi döntés, a románok 1944-es bevonulása, aztán a kommunizmus.⁵⁰

Gönczyt az 1923-as Teológiai Értesítő még csak egyetlen sorban említi a tanárok között. Ehhez képest az 1944-es értesítő szerint a következő tisztségeket töltötte be: egyetem igazgató, a filozófiai-pedagógiai tanszék nyilvános rendes tanára, aki megbízás folytán a gyakorlati teológiai tanszék tárgyainak egy részét látja el, zsinati tanári rendes képviselő, az Egyetemes Tanügyi Bizottság tagja, igazgatótanácsos, egyházkerületi képviselő, az erdélyi református egyházi főhatóságnál alakított bizottságba kiküldött egyházi tag, a Magyar Biblia Társulat választmányi tagja, a Teleki Téka alapítványi tanácsának, a kolozsvári egyházmegye tanácsának, a kolozsvári református leánygimnázium elöljáróságának, a Református Kórház keblitanácsának, a Kolozsvári Református Egyházközség presbitériumának, iskolaszékének és bíróságának, Kolozsvár város törvényhatósági bizottságának, a kolozsvári állami népiskola gondokságának tagja.⁵¹

Gönczy Lajos és az 1929–1932-es liturgiareform

Tanársága idejére esett a erdélyi liturgiareform. Az első világháború, majd a trianoni döntés következményeképpen Erdélyben a korábban felvetett liturgiareform ügye több egyházi ügyhöz hasonlóan késést szenvedett, de nem állt le. A századelőn az újreformatori teológia egyre inkább érezhető hatására az erdélyi egyházközségek és egyházi vezetők egyaránt felismerték, hogy a keresztyén élet és a teológiai gondolkodás középpontjában egyedül Isten kijelentése állhat, ennek pedig az addigi liturgiai keretek nem biztosíthattak teret. Hasonlóképpen az ébredő belmissziói mozgalom is igényelte az istentiszteleti reformot. Az előkészítéssel megbízott liturgiai bizottságot Nagy Károly püspök vezette. Váratlan halálát követően az Igazgatótanács újjászervezte a bizottságot, elnökéül Makkai Sándor püspököt nevezte ki, tagjainak Imre Lajos mellé Vásárhelyi Jánost és Gönczy Lajost kérte fel. A bizottság munkájára Gönczy így emlékszik vissza: „A különböző istentiszteletek ki voltak osztva a bizottság tagjai között, és amikor valamelyik rész elkészült, a bizottság megtárgyalta és az így elfogadott istentiszteleti rendet vette fel az ágendába. Máiig sem tudom, miért sietett úgy Makkai, hogy az alkalmi istentiszteletek rendjét nem tárgyalta meg a bizottsággal, hanem a megbízottak által elkészített formában felvette az ágendába és hirtelen beterjesztette az Igazgatótanács elé.”⁵² Az ágendában szereplő tizenegy alkalmi istentisztelet közül Gönczy a lelkészbeiktatás, az eklézsiakövetés és a püspökszentelés liturgiáját alkotta meg, és ő írta az agenda előszavát is.⁵³ Viszont mind a dokumentumok, mind az agenda elemzése azt bizonyítja, hogy az istentisztelet ügyének teológiai alapvetését Gönczy Lajos végezte el. Rá hárult a gyülekezetek és lelképászorok

⁵⁰ *Önéletírás* 245–260.

⁵¹ *Teológiai Értesítő* 1943–1944. 4.

⁵² Gönczy Lajos: *Liturgika*. 1947. III.

⁵³ *A mi istentiszteletünk*. Kolozsvár, 1929. 131–133.; 135–138.; 147–150.

lelki-szellemi felkészítése, és az új agenda körül kialakult vitákban az ellenlábasokkal szembeni érvelés feladata is.⁵⁴

A liturgiareform ügye a megfelelő szakmai előkészítés ellenére kudarcba fulladt az elsietett igazgatótanácsi döntések és gyülekeztek ellenkezése miatt. Az sem hozott végleges megoldást, hogy a Romániai Református Egyház első zsinata rendelettel kötelezte az egyházközségeket az új rendtartás 1933. január 1-i hatállyal történő bevezetésére. Az új ágendáskönyv szerkesztésének és bevezetésének történetéhez hozzátartozik, hogy a Királyhágómelléki Egyházkerület részéről senki sem vett részt a szerkesztésben, ezért a kerület nem volt hajlandó megengedni az új ágendáskönyv használatba vételét a gyülekezetekben.⁵⁵

Bár a kolozsvári teológiai fakultás bevezette az új liturgiát, Gönczy Lajos előterjesztése nyomán a Tanári Kar „az új liturgia életbe léptetése következtében előállott zűrzavaros helyzet, önkényesség és figyelmetlenség megszüntetése céljából” beadványt nyújtott be az Igazgatótanácsnak, melyben „intő és figyelmeztető szavát emeli fel” és kérte, hogy a közgyűlés tárgyalja újra az istentiszteleti reform ügyét. Az Igazgatótanács kitérő választ adott a tanárok kérésére, és nem tárgyalta újra a liturgia ügyét.

A „Liturgika”

Gönczy a dialektika teológia hatására egyetemi előadásait időről időre átdolgozta. Ez az anyag lett az alapja annak a 871 gépelt oldalt kitevő kéziratnak, amelyet a Parokiális Könyvtár bizottságának felkérésére állított össze, és 1947-ben fejezett be: „...még intenzívebb munkára készítetett a Parokiális Könyvtár bizottságnak a megkeresése, amelyben megbízást adott, hogy a könyvtár részére írjam meg a liturgikát. Erre azért volt nagy szükség, mert az 1900-as évek első évtizede óta nem jelent meg magyar református liturgika, és a régiék nagyon elavultak, használhatatlanok voltak. 1947 tavaszára készültem el ezzel a munkával és amíg készültem, előadtam hallgatóimnak. Kéziratomat sikerült a könyvtár bizottsághoz kijuttatnom, de már akkor nem volt lehetőség a kb. 35 ívet kitevő könyv kiadására.”⁵⁶

A *Liturgika* ugyanazokat az elveket képviseli, amelyeket Gönczy az 1927-ben megjelent *A református egyház kultusza*, majd *A mi istentiszteletünk* c. munkájában dolgozott ki. Túllépett a még a századforduló után is ható racionalista-liberális, emberközpontú istentisztelet-felfogáson, és visszatért azokhoz a reformátori elvekhez, melyek az istentiszteletet Isten és az ember találkozásának

⁵⁴ Gönczy Lajos: *A református egyház kultusza*. Kolozsvár, 1927. A fakultás kiadásában megjelent tanulmány eredetileg három részben a Brassói Református Nagyhét előadásai között hangzott el.; Gönczy Lajos 1929. 291–310.

⁵⁵ Gönczy Lajos 1947. III.

⁵⁶ Gönczy Lajos 1947. IV.

mondják, amely nem az emberi szándékon vagy elhatározáson, hanem az isteni kegyelem által biztosította lehetőségén alapszik.⁵⁷

„Nyugalomban” 1948–1986

Súlyos érvágás volt az államhatalom részéről a teológiai oktatásra és Gönczy munkásságára nézve az 1948. július 1-i hatállyal kimondott kényszernyugdíjaztatás. Ez a fakultás tanári karából négy professzort érintett: Tavaszy Sándort, Imre Lajost, Nagy Gézá és Gönczy Lajost. Az intézet elöljárósága és az Igazgatótanács megpróbált közbenjárni az ügyben, de a Vallásügyi Minisztérium, amelynek ellenőrzési jogát a népköztársaság új alkotmánya a lelkészképző intézetekre nézve is biztosította, 22 844/1948. számú leiratával elutasította a kérést.⁵⁸ Más volt a véleményük a kényszernyugdíjba küldött professzoroknak: „A tanári kar és az elöljáróság megpróbált változtatni a dolgon, de nekünk az volt a benyomásunk, hogy a kerület nagyon lagymatagon járt el az ügyünkben. Vásárhelyi János (akkori püspök) nem bánta, ha tőlünk megszabadul, másfelől pedig olyan titkos erők működtek a háta mögött, amelyeket mi akkor nem ismertünk, és amelyekkel szemben lehetetlen volt eredményt elérni.”⁵⁹

Gönczy 58 éves korában vonult nyugalomba, azonban önéletírása szerint 1961-ig végzett lelkészi szolgálatot, amikor egy újabb indokolatlan döntés a nyugdíjazott tanárokat eltiltotta a szószéki szolgálattól.⁶⁰

A kedvezőtlen politikai helyzet hatására maradt el 1978-ban díszdoktorrá avatása is.⁶¹

Élete egyik utolsó művének, 1968-ig terjedő önéletírásának alaphangulata meglehetősen rezignált, és ezt a hangulatot visszavetíti a múlt eseményeire is. Gönczy Lajos egy tartalmas, Isten szolgálatában eltöltött életet tudhatott maga mögött. 1986. április 24-én hunyt el. Az akkori viszonyokhoz hűen az egyházkerület hivatalos lapja egyetlen oldalnyi nekrológgal emlékezett meg az egykori professzorról.⁶²

⁵⁷ Gönczy Lajos: *i. m.* 5–6., 16.

⁵⁸ Nagy Géza 1995. 325.

⁵⁹ *Önéletírás* 275–278.

⁶⁰ Lelkészi szolgálatainak 1961-ig datált jegyzékébe több, mint 800 szolgálatot írt be. A jegyzék a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában található.

⁶¹ Tökés István: *A Romániai Magyar Református Egyház élete 1945–1989*. Bp., 1990. 192.

⁶² Péntek Árpád: Dr. Gönczy Lajos teológiai professzor emlékezete. RSz 1986. 321–322.